
IDENTITETSKA PITANJA CRNOGORSKE ZAJEDNICE U VOJVODINI

Irena Sarić Medojević

The approach to Montenegrin national issues in Vojvodina implies the analysis of all elementary aspects of the existence of Montenegrins in Vojvodina. The author points to the ways towards completion or primary definition of the Montenegrin identity, considering the mentality characteristics of Montenegrins. The author advocates the formation of the national council as an instrument of productive communication with the State, i.e. through the inclusion of Montenegrins in the public educational system in the sense of finding modalities for reaffirmation of the linguistic, cultural and overall national identity of Montenegrins.

Istorijski pregled naseljavanja Crnogoraca u Vojvodini

Istorija crnogorskog i drugih južnoslovenskih naroda od srednjeg vijeka do danas, prožeta je čestim migracionim pomjeranjima i seobama koje su nerijetko pratili ratni događaji.

Današnja Vojvodina se pokazala kao najprivlačniji teren za brojna naseljavanja. Tokom vjekova ostala je obećana zemlja na koju se dolazilo i sa koje se odlazilo. Mnogi su se narodi na njenom tlu zadržavali, dajući joj i danas prepoznatljiviji multietnički karakter.

Na njen demografski i etnički sadržaj snažno su uticala tokom XVIII vijeka tri austrougarska rata i planska naseljavanja koja je vršila austrijska Dvorska komora. Tako su Bačku i Banat krajem XVIII vijeka masovnije naselili Njemci, Mađari, Slovaci i Rusini. Najmasovnije naseljavanje izvršio je car Josip II. Pored kolonista sa sjevera česta su bila naseljavanja sa juga Balkana. Najviše srpskog stanovništva doselilo je u Vojvodinu u vrijeme Prve i Druge seobe. Tokom XIX vijeka u Vojvodinu, naročito Bačku i Banat kolonizuju se uglavnom Mađari.

Posljedica ovih migracija od XVIII do kraja XIX vijeka je etnička slika Vojvodine koja je uz manje promjene opstala do kraja Drugog svjetskog rata kada je trajno izmijenjena protjerivanjem gotovo cjelokupnog njemačkog stanovništva iz Vojvodine i jednog manjeg broja Mađara saradnika okupatora.

Crnogorci u Vojvodini pojavljuju se sporadično, još od XVII vijeka. U tom periodu možemo govoriti samo o pojedinačnim naseljavanjima koja nijesu ostavila značajnijeg historijskog traga.

Prvi Crnogorac koga je istorija zabilježila kao vojvođanskog naseljenika bio je Stefan Štiljanović (14??–1543), knez (iz) Paštrovića koji se naselio u Sremu, gdje je osnovao grad Morović i u kome je jedno vrijeme do prelaska u Šikloš (u Mađarskoj Baranji) i sam živio.

Poslije njega, javljaju se kao znamenite ličnosti episkopi Pravoslavne crkve: patrijarh Arsenije III Crnojević, (Čarnojević) (1633–1706), porijeklom sa Cetinja, vjerovatno od sporedne loze crnogorske vladalačke kuće Crnojevića; patrijarh Arsenije IV Jovanović –Šakabenta (porijeklom od Koprivica iz Banjana kod Nikšića) (1698–1748); episkop Jeftimije Drobñjak (16?? –17??), porijeklom vjerovatno iz Dobñjaka u Crnoj Gori i episkop Danilo Vlahović (1739–1822) koji je rođen u Čurugu kod Novog Sada, a čiji preci su doseljenici iz Crne Gore (vjerovatno iz Rovaca, odnosno današnje okoline Kolašina).

Crnogorsko porijeklo, dokazano ima i Branko Radičević (1824–1853) pjesnik, kao i vjerovatno Ostoja Mrkojević, slikar i ikonopisac koji je živio na prelasku XVII u XVIII vijek.

Za mnoge ugledne Vojvođane, tvrdilo se da imaju crnogorsko porijeklo, ali ih ovdje nećemo navoditi jer nemamo čvrste dokaze za takve tvrdnje

Antropološkim istraživanjima Banata, utvrđeno je porijeklo iz Crne Gore mnogim srpskim porodicama, ali bez bližeg određenja o vremenu i razlogu naseljenja u Vojvodini. Slične rezultate dala su sporadična istraživanja Srema i dijela Bačke.

Najznačajniji događaji koji će značajno promijeniti etničku kartu Vojvodine bili su Prvi i Drugi svjetski rat, odnosno, agrarne reforme skopčane sa kolonizacijom koje su sprovedene po njihovim završecima.

Sprovedenjem agrarne reforme i kolonizacije 1919–1941, u Vojvodinu je naseljeno oko 1000 crnogorskih porodica. Prema našem istraživanju, najviše Crnogoraca je naseljeno u sjevernu Bačku i sjeveroistočni i južni Banat. U ove dvije regije naseljeno je preko 900 porodica u praktično podjednakom broju u obje regije, a u Srem naseljavanje je bilo znatno manje. Tamo je naseljeno svega 60 porodica. Manji broj Crnogoraca naseljen je u Vojvodinu sa prostora Gornje Jablanice, Toplice i Petrovog Sela kod Kladova (radi se o broju do 10 porodica sa oko pedesetak članova)

Sprovedenjem agrarne reforme i kolonizacije 1945–1948, u Vojvodinu je naseljeno oko 6700 crnogorskih porodica. Prema našem istraživanju, najviše Crnogoraca je naseljeno u centralnu Bačku, u današnjim opštinama: Kula, Vrbas i Mali Idoš. Od tog broja iz Crne Gore je naseljeno nešto preko 6000 porodica, a sa crnogorskih etničkih prostora, odnosno naselja Kosova i Metohije, Makedonije, Gornje Jablanice, Toplice i Petrovog Sela kod Kladova oko 700 porodica.

Ove dvije kolonizacije iako su u značajnom procentu imale iz različitih razloga i reverzibilni karakter, uz konstantne

pojedinačne migracije iz Crne Gore, radi školovanja i zaposlenja u jednom trenutku učinile su to da je u Vojvodini popisano (1991. godine) blizu 45000 nacionalno izjašnjenih Crnogoraca!

Prva kolonizacija Crnogoraca u Vojvodinu (1919–1941)

Vlada Kraljevine Srbije, donijela je još na Krfu, 17. 02. 1917. godine rješenje, prema kome se „u znak priznanja jugoslovenskim dobrovoljcima u borbi za oslobođenje i ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca, garantuje svakom dobrovoljcu borcu pet hektara, a svakom neborcu po tri hektara oraće zemlje.“¹ Da se agrarna reforma nametnula kao aktuelno pitanje i da će definitivno i započeti njeno sprovođenje u Kraljevini SHS pokazao je već Proglas regenta Aleksandra Karađorđevića dvije godine kasnije, dakle od 6. 01. 1919.² Proglas je predstavljao valjanu osnovu za pravno regulisanje agrarne reforme u KSHS. Pošto je završeno konstituisanje nove države na Balkanu, Vlada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca unijela je pomenutu obavezu srpske vlade prema dobrovoljcima u „Prethodne odredbe za sprovođenje agrarne reforme“ od 25. februara 1919. godine. Prema Prethodnim odredbama (koje su praktično bile osnovni i najvažniji zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji), vršena je kolonizacija prvih desetak godina. Pored Prethodnih odredbi, kao bazičnog zakonskog rješenja, agrarna reforma i kolonizacija u KSHS/KJ sprovedena je u nedostatku kvalitetnog sveobuhvatnog zakona uz pomoć vrlo različitih pravnih propisa: raznih uredbi, naredbi, proglašenja i sl. Nerijetko je dolazilo do proizvoljnih tumačenja propisa na terenu kao i djelimičnog sprovođenja u praksi. Takvo stanje u dvodecenijskom procesu agrarne reforme i kolonizacije rezultiralo je odugovlačenjem ovih procesa i njihovom

¹ Ovo je rešenje Ministar vojni saopštio dobrovoljcima svojom objavom od 21. 02. 1917. godine.

² *Službene novine KSHS*, br. 2/1919.

neefikasnim sprovođenjem što je na kraju dovelo do ipak polovičnog uspjeha agrarne reforme i kolonizacije sprovedene u periodu 1919–1941. Zemljišni fond iz koga je vršeno dodjeljivanje zemlje kolonistima nastao je državnim prinudnim otkupom od veleposjednika kao i eksproprijacijom.

Kolonizacija Crnogoraca u Vojvodinu, odnosno Crnogoraca koji su stekli status dobrovoljaca, bila je nekoliko puta zakonski regulisana u periodu za više od dvije decenije, koliko je trajalo sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije u Kraljevini SHS/KJ. Prevažodno definisanje statusa dobrovoljca imalo je prvenstveno za cilj da se kroz status definišu dobrovoljačka prava od kojih je najvažnije pravo na dodjelu zemlje u procesu agrarne reforme i kolonizacije. Tako je već u Uredbi o dobrovoljcima³ od 18. 12. 1919. godine definisano: „Dobrovoljcima zemljoradnicima razdeliće se radi naseljenja: i to borcima po 5 hektara, a neborcima po 3 hektara plodne zemlje tamo gdje se naseljavanje bude vršilo prema planu, koji će izraditi Ministarstvo za Agrarnu Reformu“. U Zakonu o dobrovoljcima iz 1928. godine⁴ redefinisana su prava na dodjelu zemlje i ostale imovine dobrovoljcima, koja su proistekla iz Uredbe o dobrovoljcima i kasnijeg Zakona o dobrovoljcima iz 1921. godine. Ovim zakonom su osim dobrovoljaca kao nosilaca prava na dodjelu zemlje obuhvaćeni i članovi porodice dobrovoljaca, čija je brojnost mogla uticati na količinu dodijeljene zemlje. Za sprovođenje ovoga složenoga procesa važna je i Naredba broj 14.011 donešena od strane Ministra za agrarnu reformu a u kojoj je bilo konkretno formulisano rješenje koje je predviđalo kao pomoćnu mjeru „privremeno naseljavanje –kolonizaciju“, a koje je imalo za cilj da izjednači ili makar približi statuse kolonista iz aktivnih i pasivnih krajeva zemlje. U Naredbi broj

³ Uredba o dobrovoljcima (*Službene novine KSHS*, br. 1/1920)

⁴ Zakon o dobrovoljcima (*Službene novine KSHS*, br. 221/1928)

14.011 još i stoji: „Da se pored stalnog naseljavanja dobrovoljaca pristupi i vrši privremeno naseljavanje. Privremeno naseljavanje sastoji se iz davanja zemlje za privremeno naseljenje i obrađivanje...⁵ Prethodno Naredbi broj 14.011 donešeno je (samo pet dana ranije) Naređenje Ministra za agrarnu reformu o načinu podnošenja molbi za kolonizaciju, od 22. 08. 1920. Broj 13.254.“⁶ u kome se kaže „Svaki reflektant za naseljenje dužan je da podnese molbu Ministarstvu za agrarnu reformu u kojoj mora tačno naznačiti adresu i gde želi, da se naseli.“ Tako spremljenu molbu „imaju naseljenici predati kod nadležne opštinske vlasti, koja će je najkraćim putem poslati Ministarstvu za agrarnu reformu. Istom onda, kad Ministarstvo tu molbu prouči i donese po njoj rješenje, molitelj će biti obavješten o tome, a eventualno i pozvan radi primanja zemlje“. Shodno navedenom, a u cilju definisanja prava kolonista kada je u pitanju transport – donešen je 09. 1922. godine Pravilnik za izvršenje Rješenja ministarstva za agrarnu reformu br. 35.680 „o kreditiranju vozarine.“ U Članu 3. Navedeno je da „sva lica, dobrovoljci ili naseljemici, koji dobiju zemlju u Sjevernim Krajevima, imaju prava na besplatni prevoz cijelog inventara prilikom definitivnog preseljenja.“ Po odobrenju naseljenja u Sjevernim krajevima, odnosno po pozitivnom rješavanju podnesene molbe, dobrovoljci i ostali kolonisti su prije putovanja u novi zavičaj slali u mjesto predviđeno za kolonizaciju izaslanika, odnosno povjerenika koji je trebao da otputuje željeznicom u buduću koloniju i da se lično uvjeri o mogućnostima za naseljavanje i da sve to provjeri i potvrdi kod nadležnih organa u opštinskom, sreskom ili županijskom Agrarnom uredu. Sve ono što je obećano dobrovoljcima i(li) kolonistima najkraće se (u zavisnosti

⁵ Tučković, Josip, *Agrarna reforma (Uredbe, naredbe, raspisi)*, Zagreb, 1920, 255

⁶ Isto

od perioda kolonizacije) sastojalo u slijedećem: „Za naseljavanje dobija svaka porodica najmanje 5 hektara zemlje. Ako porodica ima više članova, dobiva starješina: 5 ha, plus na svakog oženjenog člana u porodici još po 4 ha, na neoženjenog člana od 16 – 21. godine, još po 2 ha, a na neoženjenog člana iznad 21. godine po 3 ha obradive zemlje. Povrh svega toga može pojedina porodica, obzirom na kakvoću zemlje i na svoje porodične prilike, dobiti još 5 ha zemlje. Ako koja porodica doprijemi sa sobom najnužniji inventar za obradu zemlje (plug, kola i sprežnu stoku – što se nerijetko dešavalo), dobiva još 3 ha zemlje. Svi naseljenici oslobođeni su od svih državnih poreza, opštinskih, sreskih i oblasnih nameta i prireza kroz 3 godine.“⁷ Sve ovo su ovlašćeni izaslanici ili povjerenici provjeravali na terenu! Imajući navedeno u vidu, kolonistima je poslije izvještavanja ovlašćenog izaslanika ili povjerenika ostalo samo da kod svojih opštinskih, sreskih ili županijskih organa dobiju konačnu dozvolu za kolonizaciju u Sjeverne krajeve, odnosno u Vojvodinu i da pribave voznu kartu za odgovarajući prijevoz. U zavisnosti od mjesta boravka u Crnoj Gori, kolonisti su birali pravac trase kolonizacije koji je najčešće bio najbliži njihovom mjestu boravka. Polazna mjesta crnogorskih kolonista bile su željezničke stanice u: Nikšiću, Podbožuru, Petrovićima, Vilusima, Peći, Herceg Novom, Zeleniki, Priboju... U zavisnosti od vremenskih uslova i mjesta polaska razlikovala se i putna trasa. Putovalo se vozovima čija je brzina uslovljavala da putovanje traje više dana, a vrijeme koje su kolonisti provodili u putovanju je između ostaloga zavisilo od uslova na željeznici, odnosno uslova saobraćaja i od daljina polaznih od mjesta boravka i dolaznih stanica od konačnog odredišta – mjesta dolaska, kao i od izabrane, najčešće najkraće trase puta.

⁷ Kosijer, Ljubomir St., *Naša iseljenička pitanja i problem emigracije sa nacionalnog gledišta: naša unutrašnja kolonizacija*, Beograd, 1926, 478-479.

Kolonizacija Vojvodine (kao dijela Kraljevine SHS) stanovništvom iz dinarskih krajeva, od čega je bezmalo 1000 porodica bilo porijeklom iz Crne Gore, preplitala se sa procesom formiranja novih naselja i tako činila kontinuirani historijski proces u periodu 1919–1941. godine. Najintenzivniji tok kada su Crnogorci u pitanju imala je u periodu 1921–1933. godine, iako pokreti stanovništva u Vojvodini, izazvani kolonizacionim procesima, nijesu prestajali sve do početka Drugog svjetskog rata. Crnogorci su u većem broju porodica (više od 100 porodica po naselju) bili naseljeni u Bačkoj, u naselju Rata kod Bajmoka i u Banatu, u naselju Vojvoda Stepa kod Srpske Crnje.

Doseljeno stanovništvo je na samom početku kolonizacije živjelo na majurima i salašima vojvođanskih veleposjeda ili u zakupljenim kućama u starim naseljima. Prostorno oblikovanje novih naselja i kolonija uz stara naselja predstavljalo je dinamičan i kontinuiran historijski proces, prekinut okupacijom Vojvodine 1941. godine, koji je tekao paralelno sa razgradnjom i nestajanjem majura i raseljavanjem salaša. Gradnja kuća, javnih zgrada u novim naseljima i kolonijama, parcelisanje i zaokruživanje atara novih naselja, ekonomsko organizovanje doseljenika, obilježavanje tačaka novog prostornog identiteta unutar novih naseobina, identifikacija doseljeničkih zajednica, gradnja novog lokalnog identiteta od spoja raznorodnih zavičajnih grupa, očuvanje nacionalnog, kulturnog i jezičkog identiteta, modernizacija nov(onastal)ih naselja, pojava društvenog i kulturnog života u novim naseobinama jesu oni pojavni, zgusnuti historijski procesi koji su se odigravali zbijeni na mikro-prostoru novih naseobina označavajući na historijskom prostoru Vojvodine svu znakovnost i složenost promjena koje je donio kraj Prvog svjetskog rata.

Kako su kolonisti bili pretežno siromašni seljaci iz dinarskih predjela, navikli na ekstenzivno stočarstvo, a ne na intenzivnu zemljoradnju, problem njihove akomodacije javio se već prvih

dana po dolasku u vojvođansku ravnicu. Vlasti su se zanosile idejom da će problem prilagođavanja riješiti asimilacijom kolonista sa domicilnim stanovništvom. Ali ta predviđanja nije su bila realna, koliko iz ipak prisutne nacionalne surevnjivosti, toliko i usljed agrarne prenaseljenosti, tako da i kada bi se čitav veleposjed razdijelio (a ne samo djelimično), on ne bi mogao zadovoljiti sve agrarne interesente. Otuda se gotovo u svim naseljenim mjestima na koloniste gledalo kao na povlašćene uzurpatore („dodoše“). Kao kompromisno rješenje i izlaz iz konfliktnih situacija, tadašnje vlasti donose odluku o osnivanju novih naselja u koja se naseljavaju isključivo kolonisti.

Proces agrarne reforme i kolonizacije u međuratnom periodu u Vojvodini koji je trajao više od dvadeset godina, ni u jednom trenutku nije bio organizovan do nivoa koji je bio neophodan da bi se ovaj proces mogao nazvati funkcionalnim!

Između dva svjetska rata Crnogorci u Vojvodini, naročito u Bačkoj, bili su masovno uključeni u stvaranje jakog ljevičarskog – komunističkog pokreta. Gotovo van svih proporcija sa njihovim brojem, Crnogorci su činili okosnicu KPJ u Bačkoj a naročito na subotičkom Pravnom fakultetu, đe su kolonisti, njihovi potomci i studenti iz Crne Gore predstavljali nukleus toga poketa. Ono po čemu su još Crnogorci bili poznati je visoki nivo kulturne organizovanosti. I pored teškog materijalnog stanja, Crnogorci su u naseljima gdje su živjeli u značajnijem broju otvarali čitaonice, biblioteke, priređivali kulturne večeri, a oni aktivni u pozorištu, bili su među najpoznatijim amaterskim pozorišnim društvima u Vojvodini. Ova mala crnogorska zajednica iznjedrila je priličan broj književnika i umjetnika raznih profila. Dakle, kultura, umjetnost i politika bile su najznačajnije znamenke crnogorskih kolonista u Vojvodini u međuratnom periodu!

Crnogorske porodice su tokom Drugog svjetskog rata teško podnosile okupaciju. Bački Crnogorci su masovno internirani u logore Barč i Šarvar u Mađarskoj ili su protjerivani u zavičaj.

Mnogi su u tim logorima tragično završili živote. Banatski Crnogorci su se masovno vratili u Crnu Goru, a neki su kao izbjeglice proveli vrijeme okupacije u Srbiji. Ista sudbina zadesila je i sremske Crnogorce. Generalna slika tih dešavanja dovela je do toga da je najmanje polovina od kolonizovanih crnogorskih porodica trajno napustila Vojvodinu i nikada se u nju nijesu vratili. Oni koji su ostali i danas prkose asimilaciji, pojačani kvantitativno kolonizacijom koja je uslijedila poslije Drugog svjetskog rata.

Druga kolonizacija (1945–1948)

Uoči oslobođenja Vojvodine 1944. godine vojvođanski Njemci su prema naređenju svojih vojnih i civilnih vlasti napustili svoje domove i imanja i povlačili se sa njemačkom vojskom prema Austriji i Njemačkoj. Oni koji su uprkos svemu ostali, kasnije su protjerani ili su tragično završili živote u vojvođanskim poslijeratnim logorima. AVNOJ je još 21. 11. 1944. godine donio odluku o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine; odluku o državnoj upravi nad imovinom nepisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. Prema ovoj odluci u državnu svojinu prešla je sva imovina Njemačkog Rajha i njegovih državljana na teritoriji Jugoslavije kao i lica njemačke narodnosti izuzev imovine malobrojnih Njemaca koji su se borili na strani NOB-a. Takođe je oduzeta imovina ratnim zločincima i njihovim pomagačima. Novo državno rukovodstvo odlučilo je da nizom zakonskih mjera obezbijedi sprovođenje ekonomskih i socijalnih reformi među kojima je bila i agrarna reforma i kolonizacija. U tom cilju, a radi veće efikasnosti, partijsko i državno rukovodstvo donijelo je odluku o sprovođenju kolonizacije još 24. aprila 1944. godine. Formiranjem privremene vlade DFJ, 9. marta 1945. godine, formirano je Ministarstvo za kolonizaciju na čelu

sa ministrom Sretenom Vukosavljevićem⁸, što je potvrdilo odluku Vlade od 24. 04. prijetodne godine. Po donošenju Uredbe o Komisiji za naseljavanje boraca u Vojvodinu pri Ministarstvu kolonizacije, novoformirani Agrarni savjet je odmah donio Uredbu o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodinu.⁹ Za kolonizaciju koja je ubrzo uslijedila od značaja je bilo donošenje, Zakona o postupanju sa imovinom koju su sopstvenici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njihovih pomagača, od 24. 05. 1945. godine. Prelazak privatne imovine u državnu svojinu regulisan je Zakonom o konfiskaciji od 9. 06. 1945. godine¹⁰ kojim je regulisano prinudno oduzimanje bez naknade cjelokupne ili dijela imovine i privremeno oduzimanje imovine i stavljanje pod kontrolu državne uprave. Navedeni propisi su bili od velikog značaja i poslužili su za lakše i pravilnije rješavanje pitanja agrarne reforme i kolonizacije. Na trećem zasjedanju AVNOJ-a, otvorenom 7. 08. 1945. godine, donijete su zakonodavne reforme za rješavanje agrarnog problema i pitanja predstojeće kolonizacije. Krajem juna 1945. godine u Novom Sadu je formirano Povjereništvo Ministarstva kolonizacije koje je kasnije preimenovano u Glavnu komisiju za naseljavanje boraca u Vojvodini.¹¹ U ovakvim okolnostima i ubrzanim pripremama već je 23. 08. 1945. godine Privremena narodna skupština DFJ izglasala Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji.

Zakon se sastojao od šest odredaba (Opšta odredba, Eksproprijacija zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije,

⁸ Poznati sociolog i osnivač ruralne sociologije, a imao je iskustva u ovim poslovima sprovodeći kolonizaciju između dva rata na Kosovu i Metohiji.

⁹ *Službeni list DFJ*, br.72, 21. septembar 1945., str. 722 – 723.

¹⁰ *Službeni list DFJ*, br.2, 1945.god.

¹¹ Nikolić, Nikola, *Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini 1945–1948*, Novi Sad, 1979.

Dodjeljivanje zemlje, Sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije i prijelaznih naređenja) i 37 članova.¹² Članom 1. odredbe naglašeno je da zemlja pripada onima koji je obrađuju. Takođe je predviđen i rok za naseljavanje, što je i ubrzalo proces kolonizacije, pa je članom 25 određeno gubljenje prava na zemlju. Zakonom su takođe sankcionisane, poništene, mjere i odluke donijete u vrijeme okupacije, od strane okupacionih vlasti.¹³ Članom 29 Saveznog zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji propisano je da će agrarnu reformu sprovođiti zemaljsko Ministarstvo poljoprivrede prema zemaljskim zakonima i uredbama koje su se donosile na osnovu ovog Zakona.¹⁴ Pored toga u izvođenju agrarne reforme učestvovala je državna Poljoprivredna komisija, a radi izvršenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji osnovan je Agrarni savjet¹⁵ DFJ koji je imao najznačajniju ulogu u izvršenju ovog obimnog posla, a koji je radio u saglasnosti sa Privrednim savjetom. Dana 8. februara 1946. godine, Agrarni savjet pretvoren je u Komisiju za agrarnu reformu pri vladi DFJ. Navedenim zakonskim rješenjima, pravno je definisana agrarna reforma i kolonizacija, a na osnovu njih je i ovaj proces institucionalno konstituisan – što je zagarantovalo brzo i efikasno sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije.

Prije neposrednog otpočinjanja kolonizacije trebalo je tačno odrediti reone, srezove i mjesta u kojima će biti naseljeni borci iz raznih krajeva Jugoslavije. Zato je 8. septembra 1945. godine Agrarni savjet donio Rješenje o mjestima u kojima će biti

¹² Zakon o Agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade, 1945.

Službeni list DFJ, br.64, 28. avgust 1945., str. 621–624.

Slobodna Vojvodina, 24. avgust 1945., str.1

Nešović Slobodan, *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, Beograd, 1948.

¹³ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade, 1945,

¹⁴ Isto, str.14.

¹⁵ *Službeni list DFJ*, br. 67, 4. septembar 1945., str. 657.

naseljeni borci –budući kolonisti sa svojim porodicama. U Bačkoj je bilo predviđeno da se naseli 7.000 crnogorskih porodica u srezovima: somborski, kulski i bačkotopolski.¹⁶ Sprovedenje (agrarne reforme i) kolonizacije povjereno je Glavnoj komisiji za naseljavanje boraca, koja je u svakoj republici FNRJ imala i Republičke Glavne komisije. Glavna komisija za naseljavanje boraca iz Crne Gore, uputila je propise i uputstva seoskim Narodnooslobodilačkim odborima (NOO), sa predviđenim brojem porodica za kolonizaciju. U svakom selu NOO obrazovao je Komisiju (Odbor) za kolonizaciju. Taj odbor je donosio odluke koje će porodice biti kolonizovane. Odbor je od Glavne komisije u skladu sa republičkom kvotom dobio i određen broj lica (porodica) za kolonizaciju iz mjesta. Izbor porodica vršen je po imovinskom stanju i po broju članova. Prednost su imale porodice učesnika NOR-a, palih boraca i porodice koje su materijalno bile najugroženije. Po donošenju odluke o kolonizaciji porodice, Odbor bi od predložene porodice zahtijevao saglasnost, odnosno pristanak. Najveće interesovanje za kolonizaciju bilo je u pasivnijim krajevima, odakle je kasnije i kolonizovan najveći broj porodica. Kada bi ovaj Odbor dobio pristanak porodice, on bi taj zahtjev – njihovu odluku, podnosio Glavnoj komisiji. Savezno ministarstvo kolonizacije je preko vlade Crne Gore uputilo formulare molbi za naseljavanje te je svako ko je ispunjavao uslove dobio molbu preko svog Mjesnog narodnog odbora. Rijetkim porodicama je molba bila odbijena, dok je nekima molbe rješavala naknadno Glavna komisija za naseljavanje boraca. Popunjene i ovjerene molbe od strane Mjesnih narodnih odbora, sa spiskom molilaca dostavljane su sreskim narodnim odborima, a ovi su ih dostavljali predstavništvu vlade. U Crnoj Gori je vladalo veliko

¹⁶ Gaćeša, L. Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–948*, Novi Sad, 1984. godine, str. 324

interesovanje za kolonizaciju. Broj interesanata bio je veći od kvote od 7.000 porodica koju je Crnoj Gori odredio Agrarni savjet DFJ.

Za preseljenje stanovnika Crne Gore u Vojvodinu vršene su obimne pripreme. U sklopu tih priprema u Bačkoj gdje će se kasnije naseliti najveći broj stanovnika te republike po nalogu Pokrajinske komisije za naseljavanje boraca, formirane su komisije iz redova domicilnog stanovništva i predstavnika kolonista. Tako formirane komisije imale su ulogu da izvrše pripreme na terenu za doseljavanje kolonista. Što se tiče ostalih priprema, osim onih koje su vršene u mjestima odakle su kretali kolonisti, u mjestima koja su bila krajnja odredišta u Bačkoj, takođe su organizovani Odbori za kolonizaciju. Ovi Odbori su imali velike probleme sa očuvanjem njemačke imovine koja je čekala koloniste zbog pojava pljački i namjernog uništavanja nepokretnosti.

U cilju očuvanja i ravnopravne raspodjele pokućstva obrazovane su Uprave narodnih dobara u čije je magazine odnošeno pokućstvo (namještaj) kako bi se ravnomjerno raspodijelio, a ujedno i sačuvalo od pljački. Na osnovu broja riješenih molbi i na osnovu broja napuštenih kuća i imanja precizno su određena naselja za naseljavanje, pa je tako naseljenički reon Crne Gore obuhvatio naselja centralnog dijela Bačke, tačnije njih 13, međusobno povezanih putnom mrežom. Po priči kolonista same pripreme za put bile su dosta neorganizovane jer do prvih železničkih stanica (sabirnih centara kolonista) znalo je da bude i više desetina kilometara, čak i negdje besputnih staza. Tamo gdje su uslovi bili nešto bolji i gdje je bilo kolskog puta, prevozilo se konjskim zapregama ili u najboljem slučaju kamionima. Poslije jednog ovakvog iscrpljujućeg početka, kolonisti nijesu mogli ni naslutiti kakav ih put Golgote čeka. Održavala ih je kako kažu „velika volja za boljim životom“. Bilo je pojedinaца koji su prvi put kročili dalje od rodnog mjesta, a to su

prvenstveno bila djeca. U skladu sa zakonskim propisima Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova izdalo je Rješenje o dozvoli preseljenja kolonista u Vojvodinu¹⁷ još 17. marta 1945. godine. U cilju tačnog izvođenja preseljavanja donijeto je posebno Uputstvo za preseljavanje kolonista. Zbog ratom oštećenih puteva, mostova i željezničkih pruga pribjegavalo se da kolonisti putuju najkraćom mogućom trasom, međutim, situacija je bila i odviše ozbiljna i složena. Pojedine grupe putovale su duže od ostalih i pravila za putovanje nije bilo. Kolonizacija se svakog naselja ponaosob najčešće kretala u nekoliko većih grupa. Kolonisti su se ukrcavali u stočne vagone zatvorenog tipa (furgon) i otvorene vagone. Ove kompozicije vukla je parna lokomotiva zvana „Ćira“. Prilikom puta u svakoj stanici u kojoj bi se stajalo, voz bi čekala drva za loženje u lokomotivi. Put je u prosjeku trajao više od nedjelju dana, a bilo je slučajeva kada su zbog vanrednih uslova kolonisti putovali čak i više od 10 pa i do 15 dana. Priče kolonista o dolasku na stanice u mjesta u Vojvodini su manje ili više slične. Ponešto se razlikovalo u organizaciji od mjesta do mjesta. Međutim, ono što preovladava, to je, da je prvi utisak u većini slučajeva bio razočaravajući. Objašnjenja za ovakav utisak se razlikuju od osobe do osobe i zavise od toga kako je neko zamišljao sve ono što mu je ispričano i obećano u Crnoj Gori prije polaska. Prve koloniste su na stanici dočekali mještani koji su bili u Odboru za kolonizaciju, uglavnom članovi SKOJ-a i AFŽ-a. Odmah po dolasku, kolonisti su odvođeni u javna kupatila radi vršenja dezinfekcije zbog dugog i napornog puta u nehigijenskim uslovima. Hrana je dodjeljivana besplatno. Postojale su prostorije, nešto kao narodna kuhinja, gdje se čekalo u redu za hranu za svakog člana porodice. Što se tiče rješenja ishrane za koloniste, od samog početka i u narednih nekoliko godina kolonisti su dobijali

¹⁷ Lekić, Bogdan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Beogra d, 1997, str. 120

pomoć u hrani tzv. UNRINE konzerve. Tako je i postignut sporazum sa Glavnom komisijom za naseljavanje kolonista u Vojvodini da će Zadružni savez Vojvodine putem svoje razgranate mreže ovu vrstu robe izdavati kolonistima putem nalogu. Nešto kasnije dodeljivani su bonovi i trebovanja na osnovu kojih je izdavana hrana. Po dolasku prvih kolonista već od oktobra 1945. godine, oni su već u kasnu jesen i početak zime vrijeme provodili u branju kukuruza i ostale ljetine koja je ostala iza Njemaca. Takođe, domaće životinje koje su preostale bile su smještene po salašima a potom dodjeljivane kolonistima. Od krupne stoke dodeljivane su krave i to po jedna krava na dvije ili tri porodice. Odmah po dolasku prvih kolonista, osnovana je Komisija za dodjelu kuća. Komisije su formirane tako da je iz svakog kraja Crne Gore bilo predstavnika u njoj. Poslije bi oni između sebe birali predsjednika. Radi što pravednije raspodjele u Vojvodini je obrazovano više različitih komisija. Pored ove za dodjelu kuća, postojala je Uprava narodnih dobara koja se brinula za dodjelu pokućstva, Komisija za dodjelu zemlje i okućnica, itd. Čekalo se nekada, istina rijetko, i po nekoliko mjeseci dok komisija ne bi razmotrila i dodjela kuću, tako da su za to vrijeme kolonisti bili u privremenom smještaju. Komisije su dodjeljivale kuće po određenim kriterijumima i zaslugama. Kuće koje su dobijali kolonisti, bile su različitog kvaliteta. U zavisnosti od materijala bilo ih je zidanih ciglom i zidanih nabojem – „nabijače“. Po spoljnom izgledu lako se moglo ocijeniti koliko je bio bogat njen prijetodni vlasnik. I po lokaciji i po kvalitetu kuće su dodjeljivane po zaslugama. Što se tiče pokućstva za to je bila zadužena Uprava narodnih dobara koja je iz svojih magacina dodjeljivala svakom ravnopravno što je uspjela da spasi. Po dodjeli kuća pristupilo se diobi zemlje. Donošenjem Uredbe o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini precizno je određeno kako će zemlja biti podijeljena: „Za naseljavanje će se svakoj porodici dodijeliti 8 k.j. obradive

zemlje sa zgradom za stanovanje i pomoćnim poljoprivrednim zgradama s time, da se počev od petog člana porodice dodjeljuje još po pola k.j. na svakog člana i da ukupno dodjeljena površina zemljišta ne može biti veća od 12 k.j. Narodnim herojima, porodicama poginulih narodnih heroja, oficirima Jugoslovenske armije koji su po zanimanju zemljoradnici, kao i porodicama (kućnim zadrugama) koje broje više od 12 članova, dodjeljivaće se do 30% više zemlje nego što bi im pripalo po prednjem stavu. Uz velike gradove davaće se naseljenicima 4 – 6 k.j. zemlje podesne za intenzivnu privredu, prilagođenu bliskom gradskom tržištu (stav 2 čl. 19 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji). Prvijenstvo u dodjeljivanju ovakve zemlje imaju invalidi iz sadašnjeg i prošlog rata.¹⁸ Članom 4 bilo je predviđeno da svaki naseljenik dobije okućnicu koja je mogla iznositi do ¼ dodijeljenog zemljišta, ali da ne bude ni manja od jednog, a ni veća od 2 k.j. Okućnica se davala u neposrednoj blizini kuće i mogla se ograditi. Članom 10 naseljenik u narednih 20 godina od dana uknjiženja nije mogao otuđiti niti napustiti zemlju, u suprotnom zemlja bi mu bila oduzeta.¹⁹

Tokom 1946. godine CK KPJ donio je odluku o formiranju seljačkih radnih zadruga (SRZ), po kome su svi kolonisti morali unijeti svoju zemlju, pošto nemaju potrebne radne mašine ni zaprežnu stoku za samostalnu obradu zemlje. O pitanju osnivanja Seljačkih radnih zadruga, za zajedničko obrađivanje zemlje, Komisija za agrarnu reformu i kolonizaciju pri vladi FNRJ na osnovu člana 3 Uredbe o organizaciji i nadležnosti komisije, 15. 2. 1946. godine, izdata su Uputstva za osnivanje i poslovanje Seljačkih radnih zadruga, a Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva FNRJ na osnovu člana 23 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji izdala je Uputstvo i Ugledna pravila za sve one koji žele

¹⁸ *Službeni list DFJ*, Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini, br. 72, 21. septembar 1945, str. 722

¹⁹ Isto, str. 722-724.

da se udruže u zadruge. Član zadruge moglo je postati svako seljačko domaćinstvo i pojedinačno lice kome je poljoprivreda glavno zanimanje, a zadrugarom se smatrao i svaki član domaćinstva. Stupanje u zadrugu bilo je dobrovoljno, dok je prijem i članstvo potvrđivala skupština Zadruga. Primljeni član je davao pismenu izjavu kojom se obavezao da u zadruzi ostaje najmanje tri godine i da će se pridržavati pravila, poslovnika, skupštinskih odluka, odluka Upravnog odbora i da će učestvovati na skupštinama i skupovima. Članom 5 svako u Zadruzi imao je jednaka prava. Članstvo u Zadruzi prestajalo je istupanjem ili isključenjem. Isključivanje iz Zadruga vršila je Skupština većinom glasova. Kako bi se lakše obrađivala zemlja u sklopu zadruga organizovan je brigadno grupni sistem organizacije rada. Na čelu brigade bio je brigadir. U sklopu jedne zadruge moglo je biti do 10 brigada, a brigada je brojala 30–40 ljudi. Zemlju su obrađivali dvobraznim ralima i zapregama i rijetkim traktorima. U sastav zadruga davale su se životinje: krave i konji koji su korišćeni kao zajednička radna snaga. Radilo se po cio dan. Kao jedinica za mjeru nagrađivanja u zadruzi bio je „trudodan“. Isplaćivan je dijelom u naturi (brašno, šećer, kukuruz, mlijeko) a dijelom u novcu, potom u „tačkicama“ i kartama za snabdijevanje građana (K – 15, P D – karte...). Radi ilustracije, jedan prosječan radnik mogao je godišnje da ostvari 350–400 trudodana, a u stočarstvu i svinjogojstvu čak 400–500 trudodana. Za prebačenu normu u radu utvrđene su nagrade, a takođe i dopunske nagrade. U okviru seljačkih radnih zadruga, koje su kolonisti osnivali, svaka zadruga imala je svoju kulturnu sekciju, upravu, salu za konferencije i igranke. U Zadružnim domovima organizovane su fiskulturne sekcije. Između sebe omladinci bi birali vođu sekcije koji je bio zadužen za osmišljavanje njezinog rada. Obično su to bile: nogometna, rukometna, odbojkaška, boks i šah. Vođa sekcije bi zaduživao od organa vlasti u ime kulturnog društva zadruge dvije ili tri lopte, par rukavica za boks i nekoliko šahovskih tabli.

Sve ove fiskulturne sekcije bile su veoma posjećene. Bilo je zamišljeno da se u okviru tih sekcija zadruga međusobno takmiče, što nije uspjelo da zaživi zbog prevelikih privrednih obaveza. Pored navedenih aktivnosti, održavana su prela i sijela, kao i folklorne priredbe različitog sadržaja. Edukaciji kolonista u kulturnom životu takođe je pomagala štampa počev od 22. februara 1946. pa sve do 20. septembra 1946. godine „Slobodna Vojvodina“ objavljivala je specijalni dodatak pod nazivom „Kolonista“. U njemu su izlazili redovni izvještaji iz kolonističkih mjesta, brojni savjeti uglavnom poljoprivredni. Takođe prvih godina izdavačka kuća „Zadružna knjiga“ štampala je dosta broširanih izdanja. Takođe pojavio se i časopis „Vojvođanski zadrugar“ (izlazio od novembra 1945. do oktobra 1946. godine) u kome su objavljivani redovni izvještaji iz zadruga i razna pravila.

Adaptacija u novoj životnoj sredini bila je veoma teška za pojedince. Neprilagođenost crnogorskih kolonista, poglavito brđana životu u ravnici rezultirala je masovnim vraćanjem u zavičaj. To su uglavnom bili stariji ljudi, dok je kod mlađih situacija bila obrnuta. Sam proces akomodacije, odnosno adaptacije u novoj sredini u odnosu na nove ljude, drugačiji etnički ambijent, na život u naselju, zapravo nije se baš mogao podijeliti na stare i mlade. To je više bilo individualne prirode. Međutim, postojali su faktori, kao što su klimatski, biološki, ekološki, ekonomski, socijalni, zdravstveni i oni lične prirode, koje kolonisti nijesu mogli ili su ih veoma teško podnosili. Klima je takođe imala važan uticaj: velika vlažnost vazduha, nagli prelazi iz jednog godišnjeg doba u drugo, imali su za posljedicu javljanje bolesti nazeba, kijavice, gripa, tuberkuloze i srčanih oboljenja, što u planinskim krajevima odakle je došla apsolutna većina kolonista nije bio slučaj.²⁰

²⁰ Petrović, Edit, *Etnički identitet crnogorskih kolonista*, doktorska disertacija, str. 14

Poslije kolonizacija

Period poslije 1948. godine kada je kolonizacija zvanično završena, obilježila su masovna vraćanja Crnogoraca u maticu. Smatra se da je po kolonizaciji na stotine porodica napustilo dodijeljene posjede i vratilo se u zavičaj. Od svih vojvođanskih kolonista, najveći procenat povratnika imali su Crnogorci. Pouzdano se pretpostavlja da se skoro 10% crnogorskih porodica odlučilo na povratak.

Crnogorci koji su najvećim dijelom naseljeni u srednjebačka naselja imali su pogodnost, jer su to uglavnom bila velika naselja, da se pored poljoprivrede bave i industrijom koja je uglavnom bila vezana za poljoprivredu. Ta pogodnost je u prvim decenijama doprinijela ostanku velikog broja kolonista u svojim kolonističkim naseljima.

Taj period obilježila je naglašena ambicioznost crnogorskih kolonista da školuju djecu. Crnogorci su uglavnom djecu upisivali u gimnazije i vojne škole, rjeđe na zanate i sl. Taj talas odlaska mladih na školovanje kasnije je uslovio migracije u veće gradske sredine: Novi Sad, Suboticu, Sombor itd, tako da danas u tim gradovima živi skoro trećina crnogorske zajednice u Vojvodini. Nukleus u tim gradovima prvobitno su činili Crnogorci kolonizovani između dva svjetska rata u prvoj kolonizaciji, a kasnije su im se pridružili ostali Crnogorci – kolonisti i potomci i kasniji migranti iz Crne Gore. Novi talas migracija u velike gradove iz manjih crnogorskih kolonija uslovlila je deindustrijalizacija crnogorskih kolonija i uopšte vojvođanskih manjih naselja, što je uslovlilo njihovo pretvaranje u sirovinske baze većih uglavnom opštinskih naselja sa sačuvanom industrijom. Ovaj udar na ekonomiju crnogorskih kolonija i danas uslovljava migracije u veće gradove.

Važno je naglasiti da je pored migracija crnogorskih kolonista kolonija–grad, postojao konstantan talas istina varijabilnog

intenziteta, migracija iz Crne Gore radi školovanja i kasnije radi zapošljenja. Taj talas je do početka devedesetih godina XX vijeka u Vojvodinu doveo više hiljada Crnogoraca migranata, što je u nacionalnom smislu za Crnogorce u Vojvodini bilo veoma značajno na planu konsolidacije svoje nacionalne zajednice.

Kvantitativni udio Crnogoraca u stanovništvu Vojvodine 1981–2002.

Crnogorci u Vojvodini 1991. godine dostigli su broj od bezmalo 45.000 lica, što je najveći broj Crnogoraca popisan ikada u Vojvodini.

Od popisa 1991. godine, broj Crnogoraca rapidno pada. Prema popisu iz 2002. godine, broj Crnogoraca u Vojvodini je opao na 35.513 lica

Promjene u broju Crnogoraca u Srbiji, kao i Srba u Crnoj Gori, posljedica su stava svakog pojedinca rođenog ili porijeklom iz Crne Gore da li su Crnogorci i Srbi isti narod, ili su Crnogorci dio srpskog naroda, ili su zaseban narod sa karakteristikama drugačijim od Srba.

Tako je u matici Crnoj Gori broj Crnogoraca smanjen sa 400.488 u popisu 1981. na 380.467 u popisu 1991. godine i 267.669 u popisu 2003. godine, da bi se povećao na 278.865 u popisu 2011. Broj Srba u istom periodu je povećan sa 19.407 na 57.452 i 198.414 da bi bio smanjen na 178.110 u 2011. I dok je u Crnoj Gori povećan broj Crnogoraca, između popisa 2003 i 2011, za 11.196 lica, a smanjen broj Srba za 20.304 lica, u Srbiji je smanjen broj Srba za 224.688 lica, a Crnogoraca za 30.522 lica. U Srbiji je u 2011 godini bilo 38.527 lica koja su se izjasnili kao Crnogorci.

Broj Crnogoraca u Srbiji je između dva popisa smanjen čak za 44,2%. Udio u ukupnom broju stanovnika smanjen je sa 0,92% na 0,54%. Veliki broj crnogorskih intelektualaca, onih nacionalno

angažovanih, proglasio je ovaj popis stanovništva lažnim i izrazio ozbiljnu sumnju u njegovu validnost i tačnost.

Najveći broj Crnogoraca tradicionalno živi u Vojvodini: 22.141, zatim u Beogradu 9.902, a najmanje u Centralnoj Srbiji bez Beograda 6.484. U odnosu na ukupno smanjenje od 30.522 lica, najveće smanjenje imala je Vojvodina za 13.372 lica, Beograd 11.288 i Centralna Srbija za 5.862 lica. Broj Crnogoraca smanjen je u svim djelovima Srbije.

U 2011. najviše Crnogoraca živjelo je u Beogradu (9.902), zatim u Južno-bačkoj regiji bez Novog Sada (7.815), Zapadno-bačkoj (5.070), Sjeverno-bačkoj (3.654), Novom Sadu (3.444), a mnogo manje u Šumadijskoj (927) i Južno-banatskoj oblasti (921).

Posmatrano po opštinama, ne računajući novosadske, najviše Crnogoraca bilo je u opštini Vrbas (7.353), Kuli (4.334) zatim u Malom Idošu (1.956), Subotici (1.349) itd

Najveći udio u ukupnom stanovništvu Crnogorci su imali u opštini Vrbas (17,47%), Mali Idoš (16,26%) i Kuli (10,06%), a veći od 1% u Bačkoj Topoli (1,05%).

Posmatrajući ovaj fenomen varijabilnosti broja Crnogoraca u Vojvodini, najbolje ga je ilustrovati tabelarnim iskazom sa pres-jekom do popisa 2011. godine iz razloga što je ovaj popis po mišljenju koje smo naprijed naveli vrlo vjerovatno netačan.

Popisi stanovništva - kvantitativni udio Crnogoraca				
u naseljima u Vojvodini, u Bačkoj				
Naselje	Popis (PZZSV) 1981.	Popis (PZZSV) 1991.	Popis (RZZSS) 2002.	R. B.
Novi Sad	170020	178896191405		1
	4514	5330	4261	
Vrbas	25143	25838	25907	2
	8373	9037	7785	
Kula	18847	19310	19301	3
	3275	3510	3022	

Sivac	9979	9524	8992	4
	3621	3534	2703	
Lovćenac	4016	4034	3693	5
	2670	2583	2100	
Bačko Dobro Polje	3768	3945	3929	6
	1925	1916	1500	
Crvenka	10629	10440	10169	7
	1727	1674	1313	
Savino Selo	3749	3764	3351	8
	1542	1563	1280	
Kruščić	2658	2464	2353	9
	1073	980	768	
Feketić	4688	4541	4336	10
	742	759	682	
Zmajevo	4743	4547	4361	11
	629	571	435	
Ravno Selo	3636	3574	3478	12
	533	464	274	

Kao što se iz priloženog da zaključiti, Crnogorci najmasovnije naseljavaju opštine Vrbas, Kula i Mali Idoš.

Ovdje donosimo pregled kvantitativno-procentualnog udjela Crnogoraca u stanovništvu ovih opština po Popisu iz 2002. godine:

Opština Vrbas:

Ukupan broj stanovnika: 45.852

(Popis stanovništva iz 2002. g.)

Srbi: 21.907 - 47.77%

Crnogorci: 11.371 - 24.80%

Rusini: 3.765 - 8.21%

Mađari: 2.885 -6.29%

Ukrajinci: 975 -2.13%

Jugosloveni: 675 -1.47%

Hrvati: 659 -1.44%

Ostali: 3.615 -7.89%

Opština Kula:

Ukupan broj stanovnika: 48.353

(Popis stanovništva iz 2002. g.)

Srbi: 25.152 -52.01%

Crnogorci: 7.902 -16.34%

Rusini: 5.389 -11.19%

Mađari: 4.082 -8.46%

Ukrajinci: 1.453 -3.01%

Hrvati: 806 -1.67%

Jugosloveni: 740 -1.53%

Ostali: 2.829 -5.79%

Opština Mali Idoš

Ukupan broj stanovnika: 13.494

(Popis stanovništva iz 2002. g.)

Mađari: 7.546 - 55.92%

Crnogorci: 2.812 -20.84%

Srbi: 2.357 -17.47%

Romi: 138 -1.02%

Ostali: 641 -4.75%

Ovdje je uočljivo da su Crnogorci u ovim opštinama brojna ali ne i najbrojnija nacionalna zajednica. Ovdje se takođe uočava da su sredine koje naseljavaju Crnogorci izrazito multietničke i samim tim multikonfesionalne i multikulturalne. Ovakva multinacionalna struktura opština rijetka je čak i u Vojvodini!

Refleksije etnogeneze iz matice Crne Gore na identitetska pitanja Crnogoraca u Vojvodini

Crnogorska zajednica u Vojvodini dugo je sveprisutna i prožima sve pore vojvođanskog društva, ali se o njoj vrlo malo zna, tj. ona se predstavlja uz pomoć relativno malog broja (češće negativnih) stereotipa koji su davno ustanovljeni. Više je razloga za takvu pojednostavljenu sliku, odnosno za ostajanje ove zajednice izvan fokusa naučnih istraživanja: neki od tih razloga više su kulturološke, a neki više političke prirode. Jedan od razloga, tako, leži u činjenici da su Crnogorci i Srbi kulturološki veoma slični pa, od druge generacije doseljenika nadalje, a često i u prvoj generaciji, postoji relativno slab otpor kulturnoj, pa dakle i nacionalnoj asimilaciji, odnosno „sravnjivanju kulturnog obrasca“. Takva konstelacija ne ostavlja mnogo prostora zanimljivim naučnim otkrićima te je zahvaljujući takvom uvreženom shvatanju, nauka prema Crnogorcima u tom slučaju doista nepravedna, površna i pristrasna.

Drugi razlog, tiče se činjenice da su Crnogorci u značajnom broju slučajeva naseljeni u većim vojvođanskim gradovima, gdje nijesu u stanju, odnosno najčešće nemaju želje ili nemaju interesa da funkcionišu kao zajednica, već kao skup relativno nezavisnih pojedinaca koji situacijski funkcionišu kao etnička kategorija ili etnička mreža. Oni su, dakle, prilično nevidljivi i nažalost tako metodološki neuhvatljivi.

Treći razlog mogao bi se naći u političkim interesima Srba i Crnogoraca koji sebe doživljavaju kao Srbe, pa su eventualna istraživanja etničkih granica između Srba i Crnogoraca, mogla imati političke implikacije koje su svi željeli pošto–poto da izbjegnju. Ovakav odnos prilično je narušen krajem devedesetih godina XX vijeka, kada su se stekli uslovi za relativno objektivno istraživanje identiteta pripadnika ove etničke grupe.

Četvrti razlog za izbjegavanje ove teme jeste njena složenost. Uprkos tome što su Crnogorci relativno mali narod, odnosno mala nacija, oni su veoma heterogeni i raslojeni, što istraživanje njihovih etničkih osobina čini problematičnim. Zbog toga se češće pribjegavalo proučavanju regionalnih grupa nego nacije u cjelini.²¹ Svi ovi razlozi reflektovali su se i na vojvođanske Crnogorce jer su u pravom smislu paradigma Crne Gore, u malom!

Danas imamo kao rezultat opšteg bježanja od teme Crnogoraca i crnogorstva situaciju da su Crnogorci pored anonimnosti postali i naučna, konkretno etnološka kontraverza ili blago rečeno nepoznanica, neotkrivenih kulturološko-etničkih osobina. Ova činjenica ostavlja ogroman prostor za manipulacije svekolikim identitetom Crnogoraca, što se obilato čini, naročito posljednjih dvije decenije.

Starija istraživanja Crnogoraca u njihovoj postojbini naročito su isticala ratnički karakter njihove kulture, agonalni i hedonistički etos njihovog društva i agresivno ponašanje pripadnika te zajednice (vidi, npr, radove Jovana Cvijića ili Gezemana Gerharda). Iako su takve predstave već zastarjele, prilično nategnute i teško prevodive u nove socijalne ambijente, one su još uvijek u upotrebi. Ono što je zajedničko svim tim predstavama jeste da su to obilježja ili elementi maskuline kulture. U savremenom vremenu potrebno je konačno ispitati da li su i koliko su pomenute „tradicionalne“ predstave još uvijek funkcionalne, odnosno da li još uvijek i u kojoj mjeri ove mentalitetske odlike determinišu društvene odnose među samim Crnogorcima i između Crnogoraca i pripadnika drugih nacija, dakle, kako utiču na konstruisanje etničkog identiteta (etničkih granica) ruralnih Crnogoraca u Vojvodini jer je poznato da je etnički identitet posmatran u teorijsko-metodološkom smislu,

²¹ Nedeljković Saša, *Maskulinitet kao alternativni parametar etničkog identiteta: Crnogorci u Lovčencu* (naučni rad)

vrlo neodrediv, i on kao takav u velikoj mjeri predstavlja konstruisan obrazac pogodan za instrumentalizaciju.

Identitet crnogorskih stanovnika Vojvodine posjeduje više aspekata, i moguće ga je pratiti duž nekoliko linija. Kao prvo, sami gradovi i brojnija sela naseljena Crnogorcima predstavljaju vrlo važan okvir identifikacije, i važno polje društvene komunikacije i interakcije. Značenje činjenice da je neko iz nekog od crnogorskih sela ili manjih gradova, dvostruko je. Izjašnjavajući se kao npr. Lovćenčanin čovjek ukazuje na dva kulturna kontinuiteta, i dva identiteta: on gradi kontinuitet sa ranijim stanovnicima sela Lovćenac (Sekić), Njemcima koji su protjerani ili su sami pod prisilom otišli nakon Drugog svjetskog rata, ali i sa stanovnicima u zavičaju crnogorskih kolonista, odnosno prazavičaju njihovih potomaka, u predjelima Crne Gore koji se u tradicionalnoj nomenklaturi označavaju kao „Stara Crna Gora“. Jedan kontinuitet ima lokalni ili regionalni karakter, a drugi predstavlja kombinaciju lokalnog, etničkog i nacionalnog koncepta.

Vojvođanski Crnogorci su, dakle, porijeklom iz različitih oblasti Crne Gore, što značajno utiče na njihov identitet i ponasanje. Koncipirajući model nekog budućeg istraživanja, morali bi uzeti u obzir najmanje dva esencijalno važna parametra: način i vrijeme migracije, s jedne strane, i mjesto porijekla i mjesto doseljavanja, s druge strane. Ovi parametri zbog pomenute crnogorske raznolikosti umnogome, da ne kažemo presudno određuju stepen etičke privrženosti crnogorstvu, odnosno stepen identifikacije sa crnogorstvom.

Ispitujući crnogorske doseljenike u vojvođanskim gradovima dobila sam lične priče, lična sjećanja tek mjestimično prožeta institucionalno ili nacionalno obojenim i/ili uslovljenim predstavama. Nacionalni simboli su u relativno malom obimu korišćeni prilikom sistematizacije i semiološke obrade događaja u sopstvenom životu, jer crnogorski doseljenici u vojvođanske

gradove uglavnom nijesu udruženi i povezani po nacionalnoj liniji, te stoga nemaju direktan i definisan institucionalni ili normativni nivo identifikacije. Sasvim je drugačija situacija u vojvođanskim selima, kada su Crnogorci u pitanju. U selima se gaji jedan drugačiji nivo kolektivizacije. Crnogorci iz vojvođanskih – bačkih sela su znatno koherentniji. Njih veže nerijetko zajednički genealoški, plemensko-bratstvenički, odnosno regionalni „korijen“ koji kao takav nameće značajno izraženu kolektivizaciju odnosa. Ovi Crnogorci su organizovani kroz brojna zavičajna društva u kojima se gaji uspomena na zavičaj ili zavičajni identitet kome je često ustupio mjesto nacionalni, odnosno etno-kulturološki identitet.

Parametri nacionalnog identiteta Crnogoraca baziraju se na nekoliko sindroma ili kompleksa koji su danas opšteprihvaćeni kao karakteristični za Crnogorce, i čine osnovu za stereotipe o njima.

Kao prvo, identitet Crnogoraca je izuzetno složen, odnosno sastavljen je od slojeva koji su gotovo podjednako važni za samorazumijevanje i samoprezentaciju. Tu su rodovski, bratstvenički, plemenski i narodni/nacionalni identitet. Ti identiteti često međusobno stoje u složenim, promjenljivim i višedimenzionalnim odnosima, što omogućava veoma fleksibilnu situacijsku upotrebu identiteta Crnogoraca. Kao drugo, postoji viševjekovno komuniciranje ili viševjekovna identifikacija sa srpskim nacionalnim identitetom. Jedna od varijanti tog odnosa je izražena u uvjerenju da su Crnogorci etnički Srbi, koji su vrlo rano stekli sopstvenu državu i razvili poseban nacionalni identitet. Međutim, tokom istorije ta komunikacija je razvijana u više pravaca, tako da je neizvjesno kako će se manifestovati u svakom pojedinačnom slučaju. Kao treće, crnogorski identitet povezuje se sa maskulinitetom, i on se javlja u raznim varijantama, najčešće povezan sa patrijarhalnim uređenjem i predstavama o herojstvu. Herojska etika i vulgarna maskulinitet

često se javljaju u predstavama o Crnogorcima. Kao četvrto, etnički identitet Crnogoraca povezan je, uslovljen ili zasnovan na regionalnim ili lokalnim identitetima. Etničke granice su se poklapale u prošlosti sa granicama lokalnih ili regionalnih cjelina, tako da su u periodu nakon razbijanja te šeme nastali složeni identifikacijski procesi koji na nejasan način objašnjavaju šta ko jeste u Crnoj Gori. Podjela na četiri nahije, na Staru Crnu Goru i Brda, na zone Crne Gore (sjeverna, središnja i južna), i tome slično, čine dodatni parametar koji nije uvijek lako razumjeti i uklopiti u etnički model, ali sa njim korespondira. Kao peto, problem religije Crnogoraca predstavlja poseban izazov, te stoga privlači i veliku pažnju. Osim što je tokom dobrog dijela svoje istorije Crna Gora bila pod jurisdikcijom Srpske pravoslavne crkve, ona je bila takođe dobrim dijelom svoje istorije religijski samostalna, u njoj se sa samostalnošću razvijao poseban oblik religioznosti koji je objedinjavao univerzalnu i etničku religiju, ali i ateizam. Danas, sa dvije glavne crkvene institucije (SPC i CPC), i nasljeđem komunističkog ateizma, Crnogorci imaju velikih problema da se prema problemu ideje religije odrede i da se njihov religiozni identitet definiše. Kao šesto, sa predstavama o Crnogorcima u Vojvodini, naročito je povezana ideja o kriminalu koja na izvjestan način proizlazi iz kompleksa maskuliniteta, ali i socijalnog banditizma koji je u prošlosti bio raširen u Crnoj Gori. Kao sedmo, tu je komunizam, kao jedan ideološki okvir u kome su Crnogorci najzad dospjeli do emancipacije u SFRJ. Taj okvir objedinjuje ideju partizanskog pokreta, raskida s velikosrpskom hegemonijom, raskida sa SPC, i omogućavao je da Crnogorci, iako malobrojni, budu veoma uticajni u bivšoj SFRJ. Ta „navika“ vrlo nametljivo i danas egzistira u vojvođanskim sredinama u kojima u značajnijem broju žive Crnogorci.

Sve gorepomenuto može da predstavlja polaznu osnovu za proučavanje svakog konkretnog modela identiteta Crnogoraca

u Vojvodini. Neke od navedenih karakteristika, ili možda stereotipa, nijesu karakteristične samo za Crnogorce, i nijesu vezane za sve Crnogorce u istoj mjeri, ali ovakva kombinacija bi trebalo da više odgovara Crnogorcima nego nekom drugom bliskom narodu. U vojvođanskim gradovima, prilikom proučavanja biografija crnogorskih doseljenika, gotovo nigdje nijesam našla aktivnost i upotrebljivost svih pomenutih parametara koje sam ovdje izložila: negdje nedostaje izgrađen odnos prema CPC, negdje prema komunizmu, a negdje prema nižim ili užim oblicima etničkog identiteta (bratstvo, pleme). Razloge za to nalazimo u dejstvu urbane sredine bez obzira da li su ti ljudi došli individualnim ili kolektivnim-planskim migracijama, što je značajno oslabilo dejstvo nekih od pomenutih uticaja, te imalo efekta na izostanak formiranja kulturnog ili psihičkog sindroma.

Ono što nijesmo mogli da utvrdimo jeste u kakvim odnosima pomenuti modeli ili parametri mogu međusobno da stoje, kako mogu da utiču jedan na drugog tokom trajanja jednog života, unutar jedne psihičke strukture koja je tokom godina izložena različitim iskušenjima.

Komunistička ideologija uz naglašen ateizam, okrenutost podvizima u prošlosti sa velikom dozom ponosa i lokalnosti, itd. nije pokušavala ni da nagovijesti postojanje potrebe za kulturnom i političkom emancipacijom Crnogoraca, a nije bilo riječi ni o ugroženosti crnogorske zajednice od strane Srba ili drugih naroda. To, međutim, ne znači da takva potreba tada nije postojala.

Crnogorci su u sredinama u kojima su živjeli od početka gotovo po pravilu podređivali vlastiti identitet stvaranju kolektivnog identiteta naselja. Iz tih razloga, ali i mnogih drugih Crnogorci su pomogli da budu asimilirani.

(Ne)tolerancija vojvođanskih Crnogoraca u
sredinama u kojima žive u značajnijem broju

Ne slučajno, Crnogorci su u najmasovnijoj njihovoj kolonizacije poslije Drugog svjetskog rata, kolonizirani (izuzev Lovćenca) u izrazito multietničke sredine sa multietničkim okruženjem i tradicijom. Zanimljivo je da su Crnogorci bili najveći pobornici očuvanja tih zatečenih stanja kulture i raznolikosti. Neko je njihov potencijal za tolerantnošću prepoznao, pa su očigledno zato kolonizovani u mješovite sredine. Neposredno po doseljavanju od posebnog je značaja bila sklonost Crnogoraca izrazitoj društvenosti. Oni su se predstavili starosjediocima kao element s nižom životnom razinom, slabim radnim navikama, nedovoljnim smislom za pedantnost u radu i održavanju kuće, ali istovremeno i sa takvom urođenom neposrednošću, koja je domicilnom stanovništvu djelovala simpatično, da su brzo počeli sticati njihovu naklonost. Brzo su Crnogorci upoznali svaku kuću u svojim kolonističkim naseljima, svaku porodicu, a vrata su im se počela svuda otvarati. Zajedničkim radom u zadrugama, još više zajedničkim svečanostima, političkim skupovima pa čak i takvim opšteoskim manifestacijama, kao što su npr. pogrebi, kovalo se međusobno poštovanje. Doseljenici su od početka nastojali da se očuvaju starosjedjelačke crkve, ulični krstovi, sakralni spomenici i razne druge religiozne ili nacionalne oznake. Upamćeno je nekoliko primjera vrlo strogog kažnjavanja pojedinaca koji su od toga odstupali. U mnogim crnogorskim naseljima djelovanjem komunističkih ideja i širenjem ateističkih pogleda na svijet, nažalost, porušene su kasnije mnoge crkve protjeranih Njemaca. Samo u Lovćencu i Crvenki srušene su po dvije crkve. Svijetlih je primjera bilo, ipak, mnogo više, od kojih izdvajam onaj u Krušćiću kada je za direktora zajedničke

osmogodišnje škole postavljen domicilni Njemac. Neposredno po naseljavanju stvoreno je u istom selu i mješovito kulturno-umjetničko društvo. U ovom procesu zbližavanja ovo kulturno-umjetničko društvo je odigralo značajnu ulogu, naročito poslije kasnijeg zajedničkog putovanja kroz matični kraj kolonista i gostovanja u Kolašinu. U Veprovcu – Kruščiću se dugo govorilo o jednoj karakterističnoj pojedinosti koja je jako dirnula osjećanja Mađara i imala među njima veliki odjek: na pogrebu jednog Mađara održao je dirljiv govor Crnogorac, prof. Kljajić, nakon čega Mađari ni slučajno nijesu propustili odati dužnu poštu svakome preminulom Crnogorcu. Iz zajedničkog rada u zadrugama, zajedničkih svečanih skupova, veselja, žalosti, obostranog prijateljskog savjetovanja o svakodnevnim životnim problemima proistekli su i nerijetki mješoviti brakovi.²² Smatra se da su Crnogorci od svih pripadnika manjinskih zajednica najskloniji miksoetničkim brakovima u smislu da se vjenčavaju sa pripadnicima drugih naroda. Najbrojniji brakovi Crnogoraca i Crnogorki su sa Srbima. Od manjinskih naroda, najčešće se Crnogorci i Crnogorke vjenčavaju sa Rusinima, Mađarima, Hrvatima i dr, dakle sa pripadnicima onih naroda sa kojima žive srazmjerno njihovoj brojnosti, a manje mentalitetskoj bliskosti. Ovo je takođe kuriozitetna osobina Crnogoraca.

Crnogorci su od prve kolonizacije do danas pokazivali izrazitu potrebu za školovanjem. U odabiru zanimanja, Crnogorci su gotovo po pravilu izbjegavali zanate, a masovno su se upisivali u gimnazije i vojne škole.²³ Studirali su najčešće vojne akademije, pravne i druge fakultete iz dijapazona humanističkih nauka. Dakle, Crnogorci su uvijek pokazivali sklonosti ka

²² Vasović Milorad, *Najnovije naseljavanje Crnogoraca u nekim bačkim naseljima*, Novi Sad, 1957.

²³ Vasović Milorad, *Najnovije naseljavanje Crnogoraca u nekim bačkim selima*, Novi Sad, 1957.

društvenim a znatno rjeđe ka prirodnim naukama. Ovaj trend se polako mijenja, tako da su danas Crnogorci kao i drugi Vojvođani opredjeljeni praktično u svim smjerovima obrazovanja.

U savremenom društvu gotovo da se ništa nije promijenilo. Crnogorci osim što su svoje kulturološke navike prilagodili sredinama u kojima žive, ostali su vrlo posvećeni njegovanju tolerancije i dobrosusjedskih odnosa, a miksoetnički brakovi učvrstili su te veze, izdignuvši ih na nivo porodičnih, odnosno krvnosrodničkih veza. Ovdje se očitava jedna veoma izražena specifičnost: Crnogorci koji očigledno nijesu dovršili svoje identitetske procese, svoje nacionalne osobenosti nezavisno od toga kako se nacionalno identifikuju crpe iz svoje mentalitetsko-kulturološke matrice, koja je izgleda glavno izvorište njihove eksterijerne posebnosti.

Problem crnogorske dominantnosti – primjeri

Crnogorci su nasuprot navedenoj toleranciji prema razlikama, iako zvuči paradoksalno, ipak prilično dominantni u sredinama u kojima čine značajniji procenat u stanovništvu. Jedan dosta komičan primjer tokom prve kolonizacije, poslije Prvog svjetskog rata je ilustrovao tu mentalitetsku crtu Crnogoraca. U novinskom tekstu pod nazivom „Crnogorski protektorat u Vojvodini“²⁴ koji je objavljen 1940. godine se navodi sljedeće: „Ban Dunavske banovine g. Kirurina posjetio je banatsko naselje Mala Đala kod Horgoša. Ovo naselje ima oko 70 domova, većinom Banaćani i među njima 9 porodica iz Crne Gore. Banu su kolonisti izložili svoje potrebe, a jedan među njima je rekao: 'Mi smo ovde, gospodine Bane, pod crnogorskim protektoratom. Mi, Banaćani, ovde smo u velikoj većini, ali imamo devet crnogorskih porodica sa kojima nikako ne možemo da se složimo. Crnogorci su ovde

²⁴ *Slobodna Misao*, XVIII/1940, 29, 2 (25. 08. 1940) „Crnogorski 'protektorat' u Vojvodini“

poseli sva službenička mesta, pa nimalo ne vode računa o našim potrebama, nego samo o svojim.”²⁴ Dalje u tekstu se autor pita ko je davalac izjave i da li je sve zaista tako. Međutim, imajući u vidu crnogorsku želju za dominacijom nema sumnje da je dobar dio prenijete izjave tačan.

Slična situacija dogodila se u Crvenki u kojoj je kolonizovano više stotina crnogorskih porodica iz okoline Danilovgrada. Kako su Crnogorci imali sklonost ka masovnom povratku u zavičaj, Crvenka se i pored intenzivne kolonizacije ipak značajno praznila pa je usljed potrebe za potpunom njenih smještajnih kapaciteta, bila donešena odluka od strane Glavne komisije za naseljavanje boraca i kolonista, da se dokolonizuje sa Srbima iz bivših vojnih krajina i manjim brojem Srba iz Hercegovine i Bosne. Poslije sprovedene dokolonizacije, a zbog sve izraženije potrebe pravednije podjele vlasti u naselju, Srbi koji su se osjetili ugroženim od strane crnogorske vlasti u Crvenki sukobili su se u masovnoj tuči na mostu preko kanala blizu crvenačkog centra sa dominantnim i homogenim Crnogorcima. Poslije te masovne tuče, ništa se nije značajnije promijenilo jer su Crnogorci i dalje imali kvantitativnu premoć i nijesu željeli da dijele vlast sa bilo kim u tom naselju.

Crnogorska potreba za vlašću izražena je i danas. Struktura zaposlenih u opštinskim upravama tri bačke opštine u kojima žive u velikom broju pripadnici crnogorske zajednice to najbolje ilustruje. Prema nacionalnoj strukturi, opštinske/gradske uprave u opštinama u kojima u značajnijem broju žive Crnogorci izgledaju ovako: Opština Vrbas: Srbi: 53, Crnogorci: 50, Mađari: 9, Rusini: 10 i Hrvati: 1. U Opštini Kula je slična situacija: Srbi: 48, Crnogorci: 24, Mađari: 5, Rusini: 9, Hrvati: 1, Vojvođani: 2, Jugosloveni: 1, Ukrajinci: 4, Romi: 1, a u Opštini Malom Idošu takođe su brojni Crnogorci: Srbi: 6, Crnogorci: 12, Mađari: 31, Neopredjeljeni: 1.²⁵

²⁵ Podaci Pokrajinskog sekretarijata za upravu, propise i nacionalne zajednice

Moguća rješenja crnogorskih identitetskih pitanja

Obrazovni sistem kao ključ redefinisavanja nacionalnog, jezičkog i kulturnog identiteta Crnogoraca. Neoficijelno nepriznavanje crnogorskog nacionalnog identiteta, odnosno, tretman crnogorskog identiteta kao regionalnog srpskog, s jedne, i nedovoljna preduzimljivost crnogorske zajednice u vezi sa ostvarenjem zakonskih mogućnosti kao što je formiranje nacionalnog savjeta, što su prije njih učinile i brojno mnogo manje zajednice, s druge strane, dovelo je do toga da Crnogorce društveni sistem Republike Srbije, pa tako i AP Vojvodine, prepoznaje jedino statistički.

U sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini u školskoj 2009/2010. godini gotovo 30% od ukupnog broja učenika čine pripadnici nesrpske nacionalnosti, odnosno, manjinskih nacionalnih zajednica i u nacionalnom smislu neopredijeljeni učenici. Brojevima iskazano, nacionalni sastav učenika u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini u školskoj 2009/2010. godini pokazuje da su Crnogorci od 17 nacionalnih zajednica pozicionirani na visoko 6. mjesto poslije Srba, Mađara, Roma, Slovaka i Hrvata sa ukupno 2452 učenika!

Statistički gledano, broj učenika crnogorske nacionalnosti u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini od 2003. godine do danas je u stalnom opadanju. Osim karakterističnih demografskih kretanja svojstvenih za Vojvodinu, uzroke tome treba tražiti i u ukupnom specifičnom položaju crnogorske zajednice. Kao i u slučaju Roma, čiji se jedan dio u nacionalnom smislu identifikuju kao pripadnici drugih nacionalnosti (kao Srbi, Mađari, Rumuni iako bi se po svim ostalim karakteristikama moglo pretpostaviti da su pripadnici romske

zajednice), i kod Crnogoraca je primjetno da nacionalna identifikacija kod osoba porijeklom iz Crne Gore nije konačna, već Crnu Goru doživljavaju kao teritoriju, regionalni a ne kao nacionalni identitet.

U slučaju osnovnih škola, gdje nacionalnu pripadnost djece određuju njihovi roditelji, brojnost Crnogoraca se kreće se od 3.716 u 2003. godini do 2.242 u 2009. godini. Teško je tvrditi, ali može se naslutiti da osim opadajućeg nataliteta, uticaja na smanjivanje broja učenika crnogorske nacionalnosti ima i društvena klima, jer pad veći od 1000 učenika za svega 6 godina u sistemu u kome se ukupni broj smanjuje za najviše oko 1000 učenika godišnje, nije stvar samo opadajućeg prirodnog priraštaja stanovništva. Ako je nacionalnoj zajednici, odnosno, crnogorskoj dijaspori i matici stalo da očuva dijasporu, rad na promjeni političke klime u međudržavnim odnosima Crne Gore i Srbije, rad na ostvarivanju međunarodno garantovanih kolektivnih nacionalnih prava crnogorske zajednice u Srbiji a posebno u Vojvodini, nameće se kao neophodan ali i hitan.

Opštine u kojima se broj učenika crnogorske nacionalnosti kreće više od 50, su: 1. Vrbas 915; 2. Kula 481; 3. Novi Sad 285; 4. Mali Idoš 219; 5. Subotica 194; 6. Sombor 95.

Ako se na osnovu procjene finansijske rentabilnosti, samostalnom školskom ustanovom smatra obrazovno vaspitna jedinica koja ima po jedno odjeljenje svakog razreda sa 30 učenika u odeljenju, onda bi se u opštini Vrbas, teorijski gledano, mogle od učenika crnogorske nacionalnosti formirati gotovo 4 osnovne škole; u opštini Kula 2 škole a u Novom Sadu, Malom Idošu i Subotici po jedna osnovna škola.

Crnogorska zajednica je u odnosu na pojedine manjinske nacionalne zajednice u Vojvodini, u povoljnijem položaju. Koncentracija učenika crnogorske nacionalnosti uočljiva je u opštinama koje se međusobno naslanjaju a to su Vrbas, Kula i Mali Idoš. Kao poređenje mogu poslužiti slovačka, rumunska i

rusinska nacionalna zajednica, kod kojih je primjetna disperzivnost ali ne kao značajno ograničavajući faktor kada je riječ o ostvarivanju prava na školovanje na maternjem jeziku. Jedan od najznačajnijih pokazatelja u okviru iznijetih podataka je da tamo će nije moguće organizovati cjelokupnu nastavu na maternjem jeziku kao način za usporavanje procesa asimilacije javlja se uvođenje predmeta maternji jezik sa elementima nacionalne kulture. On je ujedno institucionalna veza između učenika, obrazovnog sistema i elemenata nacionalnog identiteta.

Fundamentalni problem u vezi sa ulaskom crnogorske nacionalne zajednice u obrazovni sistem AP Vojvodine ali i Republike Srbije, u velikoj mjeri uslovljen je stanjem u vezi sa određivanjem crnogorskog identiteta u matici i međudržavnim odnosima Crne Gore i Srbije. Najjednostavnije rečeno – Crna Gora, odnosno crnogorstvo, koje se kreće od nacionalne do regionalne pripadnosti, odnosno, da li je Crna Gora teritorija ili i nacionalni identitet, teško rješava i unutar ali i izvan svojih granica. Ako je to u Crnoj Gori bio problem koji je svega nekoliko godina ranije mogao biti uzrok krvoprolića, a sada je uzročnik značajnih društvenih turbulencija, dio dijaspore u okruženju koje ima nepovoljno mišljenje u odnosu na crnogorski nacionalni identitet, po logici stvari, rješenje za svoj status očekuje nakon rješavanja ili stabilizacije te problematike u matičnoj državi.

Da bi situacija u smislu identiteta bila stabilnija, jedan od stubova nacionalnog identiteta – jezički standard mora biti verifikovan od strane institucija državnog sistema Crne Gore. Jezičko-politička praksa nakon raspada SFRJ kao posljedicu ima da su iz štokavskog dijalekta standardizovana tri jezička standarda: hrvatski, bošnjački i srpski i po toj logici, u obrazovnom sistemu Srbije, a time i AP Vojvodine, hrvatska i bošnjačka nacionalna zajednica oficijelno koriste svoje jezičke standarde u obrazovnom sistemu. Naravno, da je u tom procesu bilo otpora i problema, ali taj činilac nacionalnog identiteta je

neoboriv i ujedno je polazna tačka za ostvarivanje međunarodno priznatih prava manjinskih nacionalnih kolektiviteta i njihovo pravo građanstva u okruženju u kome postoje.

U tom slučaju, Crnogorci imaju šansu i mogućnost da u okviru obrazovnog sistema AP Vojvodine, a na osnovu prihvatljivih statističkih pokazatelja o brojnosti djece crnogorske nacionalnosti, emancipuju svoju zasebnost i postanu aktivni činilac vođanskog obrazovnog ali i ukupnog društvenog života. Zakonska rješenja su različita, od potpune nastave na crnogorskom jeziku, dvojezične nastave, do nastave jezika sa elementima nacionalne kulture.

Crnogorci već sada imaju mogućnost da formiraju nacionalni savjet, kao krovnu organizaciju svoje dijaspore u Vojvodini, odnosno, Srbiji, što je preduslov za partnerske odnose sa državom. U vezi sa time, pitanje ličnih sujeta moralo bi biti iza kolektivnog interesa.

U protivnom, crnogorski identitet, koji je do sada u Vojvodini bio prepoznatljiv na stereotipnom, najblaže rečeno, folklornom nivou, posebno u nacionalno mješovitim sredinama, a uglavnom u takvim sredinama Crnogorci i žive u Vojvodini, bez institucionalne zaštite, ostaće izložen procesu uprosječavanja, nestajanja i zaborava. Apsurd bi time bio potpun, jer manje nacionalne zajednice ili one koje se bore kako za socijalnu, tako i za nacionalnu emancipaciju u ovom istorijskom periodu rješavaju svoje probleme uzlaznom putanjom, dok Crnogorci u prilikama kakve sada jesu, idu ka tome da čak, u budućnost gledano, ne budu ni statistička činjenica. Nad ovom mogućnošću, treba da se zamisle svi od kojih zavisi bolje rešenje i da preuzmu potrebne korake da sunovrat bude izbjegnuto.²⁶

²⁶ Konstantinović doc. Dr Stevan, Konstantinović Merlida Radoman, *Učenici crnogorske nacionalnosti u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini* (originalan naučni rad)

*Crnogorci na putu potpune inkluzije
u vojvođansko društvo*

„Multikulturalizacija visokog obrazovanja, javne sfere i političke mape društva podrazumeva multikulturalizam kao političku, kulturnu i obrazovnu strategiju, ali ta strategija mora da se zasniva na nekoj slici multikulturalnog društva. Ako propustimo da je ponudimo ostaćemo irelevantni. Ako je ponudimo, poreći ćemo sebe.... Antropologija druge polovine dvadesetog veka razvijala se nasuprot tradicionalnom antropološkom konceptu kulture kao relativno stabilnog i relativno homogenog sistema vrednosti, postupaka i uverenja karakterističnog za neku određenu grupu ili zajednicu. Takav koncept ipak široko se upotrebljava u političkoj teoriji, multikulturalnim politikama i javnim diskursima.... Ukoliko nastoji da interveniše u te politike, antropologija mora da se odrekne svoje postkulturalne situacije, i da žrtvuje sliku o sebi kao teorijskoj nauci ne bi li opstala u igri intervencija socijalne i političke teorije u tekuće procese multikulturalizacije obrazovanja, političkog sistema i javne sfere. Ipak, žrtvujući imidž visoko sofisticirane teorijske nauke, antropologija gubi autoritet na osnovu kojeg uopšte i dobija priliku da utiče u procesu pregovaranja i odlučivanja o tome kako da uredimo svoj kolektivni život“.²⁷

Multikulturalizam predstavlja specifičnu formu identitetske politike u kojoj se razne grupe u savremenom društvu bore da budu priznate od strane države, a borba za priznavanje njihovog identiteta oslanja se na tvrdnje da su razlike jezika, roda, kulture, etniciteta ili religije (ovaj spisak se neprestano proširuje) toliko

²⁷ Milenković Miloš, „Paradoks postkulturalne antropologije“, u *Antropologija*, sv. 3, Beograd, 2007. str. 122-143

esencijalne da bi države i njihove institucije trebalo da razmotre ove razlike kao dovoljne osnove za prepoznavanje identiteta.²⁸ Negdje u ovoj definiciji nalazi se i ključ za integraciju Crnogoraca u multikulturalne projekte kroz istovremeno reafirmisanje svekolikog vlastitog identiteta. Ovo je složen zadatak pred velikim ciljem ali istovremeno je i jedini zadatak od koga Crnogorci ne smiju odustati ukoliko žele da se integrišu u vojvođansko društvo kome pripadaju bezmalo jedan vijek. Dakle, put ka crnogorskoj integrativnosti je posut ispitima nacionalno-kulturne samodefinisanosti !

Literatura i izvori:

- Banović Branko, *(Dis)funkcionalni potencijal modela tradicionalnih crnogorskih rodni odnosa u savremenim politikama identiteta* (naučni rad)

- Gaćeša, L. Nikola, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Novi Sad, 1984.

- Konstantinović doc. dr Stevan, Radoman Konstantinović Merlida, *Učenici crnogorske nacionalnosti u sistemu osnovnog obrazovanja i vaspitanja u AP Vojvodini* (naučni rad)

- Kosijer, Ljubomir St., *Naša iseljenička pitanja i problem emigracije sa nacionalnog gledišta: naša unutrašnja kolonizacija*, Beograd, 1926.

²⁸ Banović Branko, *(Dis)funkcionalni potencijal modela tradicionalnih crnogorskih rodni odnosa u savremenim politikama identiteta* (naučni rad)

- Lekić, Bogdan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945 – 1948*, Beograd, 1997.
- Milenković Miloš, „Paradoks postkulturne antropologije“, u *Antropologija*, sv. 3, Beograd, 2007.
- Nedeljković Saša, *Antropološki pristup proučavanju etnogeneze: Etnogeneza Crnogoraca* (naučni rad)
- Nedeljković Saša, *Maskulinitet kao alternativni parametar etničkog identiteta: Crnogorci u Lovćencu* (naučni rad)
- Nedeljković Saša, *Biografija kao paradigma etničke i nacionalne emancipacije: životna priča Crnogorca iz Lovćenca kao izvor za proučavanje etniciteta i nacionalizma Crnogoraca u Vojvodini* (naučni rad)
- Nešović Slobodan, *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, Beograd, 1948.
- Nikolić, Nikola, *Glavna komisija za naseljavanje boraca u Vojvodini 1945–1948*, Novi Sad, 1979.
- Petrović, Edit, *Etnički identitet crnogorskih kolonista*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet. Beograd
- Tučković, Josip, *Agrarna reforma (uredbe, naredbe, raspisi)*, Zagreb, 1920.
- Vasović Milorad, *Najnovije naseljavanje Crnogoraca u nekim bačkim naseljima*, Novi Sad, 1957.

- *Crnogorski književni list* II/2003, 71, 31, „Kako milenijumska Crna Gora i Srbija stoje u ogledalu preciznih istorijskih podataka“
- *Slobodna misao*, XVIII/1940, 29, 2 (25. 08. 1940) „Crnogorski ‘protektorat’ u Vojvodini“
- *Slobodna Vojvodina*, 24. avgust 1945.
- *Službene novine KSHS*, br. 2/1919.
- *Službeni list DFJ*, br.67, 4.septembar 1945.,
- *Službeni list DFJ*, br.2, 1945. god.
- *Službeni list DFJ*, br.72, 21. septembar 1945.
- *Službeni list DFJ*, br.64, 28. avgust 1945.

-
- *Službeni list DFJ*, Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodini, br. 72, 21. septembar 1945,
 - Uredba o dobrovoljcima (*Službene novine KSHS*, br. 1/1920)
 - Zakon o Agrarnoj reformi i kolonizaciji i govor Moše Pijade, 1945.
 - Zakon o dobrovoljcima (*Službene novine KSHS*, br. 221/1928)